

DZIENNIK URZĘDOWY WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 22 listopada 2022 r.

Poz. 7405

UCHWAŁA NR XLVII/314/2022 RADY GMINY MSZANA

z dnia 17 listopada 2022 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Mszana na lata 2022-2025

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9) i art. 18 ust. 2 pkt 15) ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) po uzyskaniu opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach

Rada Gminy Mszana uchwała:

§ 1. Przyjąć do realizacji Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Mszana na lata 2022-2025 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Mszana.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni po publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

Przewodniczący Rady Gminy Mszana

Marek Liśnikowski

Załącznik do uchwały Nr XLVII/314/2022

Rady Gminy Mszana

z dnia 17 listopada 2022 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY MSZANA NA LATA 2022-2025

SPIS TREŚCI

I. PODSTAWA PRAWNA.....	2
I.I. PRZESŁANKI FORMALNO – PRAWNE.....	2
I.II. ZAKRES OPRACOWANIA.....	7
II. CEL OPRACOWANIA.....	11
III. GMINA MSZANA – OBOWIĄZUJĄCE CELE I ZAMIERZENIA.....	14
III.I. STRATEGIA ROZWOJU GMINY MSZANA.....	14
III.II. STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY MSZANA.....	16
IV. RYS HISTORYCZNY ORAZ CHARAKTERYSTYKA GMINY MSZANA.....	19
IV.I. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE.....	20
IV.II. HERB, FLAGA I HEJNAŁ GMINY MSZANA.....	24
IV.III. RYS HISTORYCZNY	25
IV.IV. SOŁECTWA – HISTORYCZNE STRUKTURY PRZESTRZENNE GMINY MSZANA.....	31
IV.V. SPECYFIKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY MSZANA.....	37
V. ZABUDOWA ZABYTKOWA GMINY MSZANA	38
V.I. HISTORYCZNE UKŁADY KOMPOZYCYJNE.....	38
V.II. HISTORYCZNE DOMINANTY URBANISTYCZNE	39
V.III. OBIEKTY ZABYTKOWE NA TERENIE GMINY MSZANA UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	39
VI.ANALIZA SWOT	41
VII.ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINY MSZANA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTKÓW NA LATA 2022-2025 – STRATEGIA GMINY	42
VII.I. ZALECENIA.....	43
VII.II. KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	43
VII.III. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	44
VII.IV. ROZLICZENIE Z REALIZACJI INNYCH ZADAŃ W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTKÓW PRZEZ GMINĘ.....	45
VIII. SPISY.....	46
VIII.I. SPIS ILUSTRACJI.....	46

I. PODSTAWA PRAWNA

I.1. PRZESŁANKI FORMALNO – PRAWNE

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY MSZANA NA LATA 2022 – 2025 jest dokumentem prawa miejscowego. Obowiązek powstania i przyjęcia tego dokumentu w postaci uchwały Rady Gminy w Mszanie wynika z zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. 2022 r. poz. 840).

Niniejszy program realizuje wymóg ustawy, której zapis (art. 87) stanowi, że „Zarząd województwa, powiatu lub wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami”.

W świetle zapisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki. Zabytki, będące materialnymi wytworami dziedzictwa narodowego, są chronione jako swoisty dokument historii.

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest przytaczana powyżej ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. (z późn. zm.) o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która w art.1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach a także organizację organów ochrony zabytków. Kolejne nowelizacje tej ustawy spowodowały rozszerzenie katalogu form ochrony zabytków przy jednoczesnej zmianie charakteru prawnego gminnej ewidencji zabytków. W szczególności nowe brzmienie uzyskał zapis ustawy Prawo Budowlane (przytoczonej poniżej) w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę wydaje obecnie organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Do czasu nowelizacji, obowiązek ten dotyczył jedynie obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Również nowelizacje w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (przytoczonej poniżej) w nowym brzmieniu wprowadziły *expressis verbis* obowiązek uzgadniania decyzji o warunkach zabudowy dotyczących obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Zasady sporządzenia ewidencji zabytków określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56).

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach i uchwałach;

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2022, poz. 503 z późniejszymi zmianami),
- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2021 poz. 2351 z późniejszymi zmianami),
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 1973 z późniejszymi zmianami),
- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U.z 2022, poz. 916 z późniejszymi zmianami),
- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. 2021 poz. 1899 z późniejszymi zmianami),
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz.U. z 2020 poz. 194),
- ustawie o z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury (Dz. U. z 2019 r. poz. 1591),
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity Dz.U. 2022 poz. 1327),
- ustawie z 08 marca 1990 r. o samorządzie gminy (tekst jednolity DZ.U. z 2022 poz. 559 z późn. zm),
- Uchwała Rady Ministrów (nr 82) z 13 VIII 2019 r. w sprawie „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami” w latach 2019-2022. Opublikowana w Monitorze Polskim 11.09.2019 r. (poz. 808).

Podstawowym instrumentem planowania w dziedzinie ochrony zabytków w skali państwa jest Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Zgodnie z art. 84 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajowy program inicjuje i opracowuje Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego we współpracy z Generalnym Konserwatorem Zabytków. Celem krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest stworzenie warunków niezbędnych do realizacji zadań ochronnych wynikających z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dnia 11 września 2019 r. wszedł w życie „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022”, który został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019r. (Monitor Polski 2019, poz. 808).

Głównym celem tego programu jest „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”, który będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe:

- Optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego;
- Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
- Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

W celu realizacji pierwszego celu szczegółowego (optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego) wyznaczono następujące kierunki działania:

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami (drugi cel szczegółowy) realizowane będzie poprzez:

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Trzeci cel (budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego) wytyczają takie kierunki działania, jak:

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zważywszy na szczególną rolę jednostek samorządu terytorialnego przy realizacji nałożonych na poszczególne gminy zadań (obejmujących np. ewidencjonowanie zasobu zabytkowego, zachowanie krajobrazu kulturowego, jak i odpowiednie gospodarowanie otoczeniem zabytków w procesie planowania przestrzennego) wsparcie realizowane przez organy ochrony zabytków oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa jest bardzo ważnym czynnikiem przyczyniającym się do zwiększenia efektywności wykonywanych przez jednostki samorządu terytorialnego zadań. Krajowy program ochrony zabytków wśród kierunków działań wyznaczonych w treści ww. dokumentu wyszczególnia konieczności zapewnienia merytorycznego wsparcia przez instytucje państwa jednostkom samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków.

Ustawa – Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (tekst jednolity DZ. U. z 2021 poz. 2351 z późn. zm).

Art. 39. 1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektonicznobudowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest zobowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16. 04. 2004 r. (tekst ujednolicony. Dz.U. 2022 poz. 916 z późn. zm.),

Art. 83a. 1. Zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku, gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2021 poz. 1899 z późn. zm.),).

Art. 13. ust. 4.

- Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 13. ust. 5.

- Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 29 ust. 2.

- Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby,
na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 45 ust. 2a.

- W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o
ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej

nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji.

Art. 96 ust. 1 i 1a.

- Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział.
- W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Art. 109 ust. 1 pkt. 4.

- Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

Z uwagi na lokalizację opracowania, ważnym dokumentem jest również „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Śląskim na lata 2018-2021”, uchwalony przez Sejmik Wojewódzki 19.03.2018r. Uchwała nr V/50/14/2018, opublikowany w Dzienniku Urzędowym województwa Śląskiego, K-ce, 26.03.2018r.

Ewidencjonowanie i ochrona zabytków:

- Zabytki są ewidencjonowane w zbiorach tworzących wojewódzkie i gminne ewidencje zabytków. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome (w tym archeologiczne) wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome (w tym archeologiczne) ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome (w tym archeologiczne) wskazane przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
- Gminne ewidencje zabytków – ich tworzenie ma na celu rozpoznanie obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy, w dalszej kolejności – zapewnia realizację obowiązków gminy związanych z ochroną zabytków (art. 7.1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 o samorządzie gminnym, Dz. U. nr 16 poz. 95 z późn. zm, art. 4 ustawy). Gminną ewidencję zabytków tworzy zbiór kart adresowych.

Jak stanowi ustawa o zabytkach, jej zapisy będą podstawowym narzędziem dla władz miasta w realizacji przedsięwzięć wynikających z zapisów prawa, zapewnienia niezbędnych środków do realizacji czteroletniego programu. Po okresie jego obowiązywania będą przedmiotem oceny stopnia jego realizacji i weryfikacji, celem przyjęcia kolejnego.

I.II. ZAKRES OPRACOWANIA

Program obejmuje obszar gminy Mszana – w jej obecnych granicach administracyjnych. Opracowano ewidencję obiektów zabytkowych powstałych do lat 50. XX w; w tym obiektów małej architektury. Ewidencja ta, powinna umożliwić określenie form współpracy i relacji między właścicielami obiektów, gminą oraz przedstawicielami administracji państwowej i miejskiej, w kwestii zasad prowadzenia wspólnych działań i odpowiedzialności w zakresie ochrony zabytków. Przy jej sporządzaniu kierowano się zapisami ustawy o ochronie zabytków. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 3), wprowadza szereg pojęć związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.

W tym miejscu przytoczone zostaną podstawowe pojęcia stosowane zarówno w omawianej ustawie, jak i w niniejszym opracowaniu. Zdefiniowane zostały takie pojęcia, jak: zabytek, zabytek nieruchomy i ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucje kultury, prace: konserwatorskie i restauratorskie, roboty budowlane, badania: konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy oraz otoczenie zabytku.

zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3. pkt.1)

zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, wykazane w art. 6.1. pkt 1;

Do zabytków nieruchomych zaliczają się:

- krajobrazy kulturowe,
- układy urbanistyczne,

- układy ruralistyczne,
- zespoły budowlane,
- dzieła architektury i budownictwa,
- dzieła budownictwa obronnego,
- obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe),
- cmentarze,
- miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, wykazanych w art. 6.1. pkt 2;

Do zabytków ruchomych zaliczają się:

- dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i orderzy,
- wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej i charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, (tekst ujednolicony DZ. U. 2019 poz. 1479),
- instrumenty muzyczne,
- wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
- przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów lub zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Do zabytków archeologicznych zaliczają się (art.6.1. pkt.3):

- pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- cmentarzyska,
- kurhany,
- relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Odrębnej ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art.6.2.)

instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;

roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu

i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

historyczny zespół budowlany - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymienione w art. 3 pkt. 6 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prace konserwatorskie prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 tej ustawy, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 cytowanej ustawy wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy Prawo budowlane. Wymienione w art. 3 pkt. 7 prace restauratorskie prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 w/w Ustawy pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Wymienione w art. 3 pkt. 8 roboty budowlane prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają również pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Takie same procedury dotyczą wykonywania robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków oraz przeprowadzanie badań konserwatorskich przy zabytku. Wymienione w art. 3 pkt 10 badania architektoniczne prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 cytowanej ustawy, pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Takie same regulacje prawne dotyczą badań archeologicznych (art.3. pkt. 10) prowadzonych przy zabytku wpisanym do rejestru.

W aspekcie ustawy o zabytkach należy także wyjaśnić zagadnienie stosowanego w opracowaniu określenia „objąć ochroną prawną”. Jest to kryterium ogólne, odnoszące się do obiektów posiadających wartość zabytkową.

Obecna ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami różnicuje zakres ochrony każdego z obiektów i hierarchizuje go. (Rozdział 2. Formy i sposób ochrony zabytków). Art. 7 ustawy, definiuje formy ochrony zabytków:

Formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8). Rejestr prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków: nieruchomych, ruchomych i archeologicznych (art. 8. 2.) Zgodni z zapisem art. 9.1. do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9.2.).

II. CEL OPRACOWANIA

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe gminy Mszana w jej granicach administracyjnych. Celem jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami.

W art. 4. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami istnieje zapis informujący, że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. W artykule 87.1. w/w ustawy ujęte są najważniejsze cele programów (wojewódzki, powiatowy, gminny):

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Troska o opiekę i objęcie ochroną zabytków wynika również ze skali zniszczenia i zubożenia zasobu zabytkowego Polski. W. Kowalski w opracowaniu pt. *„Likwidacja skutków II wojny światowej w dziedzinie kultury”* dowodzi, że zniszczone wojnami na początku XX wieku składniki dziedzictwa kulturowego stanowiły 43% majątku narodowego, 75% przypadało na zabytki architektury, z czego 56% uszkodzonej kubatury zabytkowej zostało bezpowrotnie utracone. W wyniku działań wojennych 1939-1945 zniszczeniu uległo około 30% zabytków budownictwa oraz niezliczona liczba dzieł sztuki i innych zabytków ruchomych.

Jednym z zasadniczych celów opracowania jest istotne zmniejszenie oraz docelowo likwidacja zagrożeń obiektów zabytkowych i ważnych kulturowo, zarówno tych pojedynczych, jak i tych występujących w zespołach. Z zagrożeniami wiąże się m.in. brak dostatecznych informacji co do przedmiotu ochrony i jego identyfikacji, sukcesywne podnoszenie skuteczności funkcjonowania prawa, zagrożenia społeczno- -ekonomiczne. Na poprawę stanu zasobów obiektów zabytkowych i kulturowych wpłynie zapewne wykorzystanie programów integracyjnych, wynikających

z przynależności do Unii Europejskiej, harmonijne powiązanie wymogów ochrony środowiska z zagadnieniem szerokiej dostępności przedmiotowych obiektów dla turystyki. Sukcesywne zwiększanie skuteczności funkcjonowania prawa w tym zakresie jest czynnikiem dominującym. Na podstawie dokonanej inwentaryzacji substancji i prospekcji terenu skoncentrowano się na sporządzeniu wytycznych konserwatorskich, zarówno w odniesieniu do układu przestrzennego gminy, jak i wytycznych syntetycznych względem obiektów. Program ma na celu m.in.:

- ochronę jednostkowych obiektów zabytkowych i kulturowych oraz obiektów tworzących zespoły przestrzenne,
- prowadzenie właściwej polityki remontowo – konserwatorskiej przedmiotowej zabudowy,

- kształtowanie wizerunku plastyczno – estetycznego zabytkowej i historycznej zabudowy gminy,
- tworzenie jednorodnej dokumentacji dla wytypowanych budynków i terenów w obszarze opracowania,
- określenie stanu zachowania historycznego układu przestrzennego gminy i jego wartości zabytkowej,
- sformułowanie generalnych wytycznych konserwatorskich, celem ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy,
- sformułowanie generalnych wytycznych dla nowych działań planistycznych i budowlanych na terenach przylegających do obiektów i terenów o charakterze zabytkowym,
- wytypowanie obiektów o największej wartości i najbardziej zagrożonych do przyszłego procesu remontowo – konserwatorskiego,
- wskazanie na obiekty, które z uwagi na swe wartości i znaczenie powinny być chronione według zasad ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jak i na te, które należy wyłączyć z wcześniej określonych rygorów.

Ważnym celem niniejszego opracowania jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami oraz dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy Mszana.

Zapisy programu będą podstawowym narzędziem dla władz gminy w realizacji przedsięwzięć dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami oraz wynikających z zapisów prawa, jak również przyczynią się do zapewnienia środków koniecznych do realizacji tego programu.

III GMINA MSZANA – OBOWIĄZUJĄCE CELE I ZAMIERZENIA

III.1. STRATEGIA ROZWOJU GMINY MSZANA

Celem polityki strategii rozwoju gminy jest wykorzystanie kapitału lokalnego: kapitału ludzkiego, zasobów kulturowych, historycznych i naturalnych gminy.

Strategia Rozwoju Gminy Mszana nakreśla ogólną wizję przyszłości gminy. W momencie opracowywania niniejszego dokumentu w gminie Mszana obowiązuje „Strategia Rozwoju Gminy Mszana na lata 2015 – 2025” uchwalona 29.06.2015 przez Radę Gminy Mszana (UCHWAŁA NR VIII/56/2015).

Misją Gminy Mszana jest zapewnienie mieszkańcom odpowiednich warunków bytu materialnego, rozwoju osobowego, dostępu do źródeł informacji do wiedzy, kultury, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, stabilizacji, właściwych relacji z otoczeniem i perspektyw przyszłości.

W dokumencie wskazano, że na terenie gminy istnieje wiele obiektów wskazanych do objęcia ochroną konserwatorską wedle zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. W dokumencie jest zapis: „Obiektami materialnego dziedzictwa kulturowego na terenie gminy Mszana są zarówno zabytki świeckie jak i sakralne oraz wiejski układ urbanistyczny w sołectwie Połomia...”. Dalej czytamy: „Na obszarze gminy Mszana znajdują się obiekty zabytkowe o różnej randze. Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy są przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków, ale także zabytki nieobjęte ochroną prawną, lecz uwzględnione w Gminnej Ewidencji Zabytków. Ze względu na walor zabytkowy, historyczny, a co za tym idzie aspekt turystyczny być może w przyszłości zostaną ujęte w rejestrze. Zabytki zawarte w Gminnej Ewidencji Zabytków to przede wszystkim budynki sakralne, przydrożne krzyże oraz kościoły. Zachowane obiekty pochodzą najczęściej z przełomu XIX i XX w.” W cytowanym dokumencie zaznacza się, że wśród wartości kulturowych osadnictwa na terenie gminy wyróżnić należy wiele budynków mieszkalnych i mieszkalno–gospodarczych, powstałych w XIX i XX w. Na terenie gminy znajdują się liczne krzyże przydrożne z XIX w. oraz początku XX w. Najstarszy obiekt pochodzi z 1826 r. Wszystkie krzyże (poza drewnianym z ul. Mickiewicza) są krzyżami Męki Pańskiej.

„Spośród obiektów zabytkowych na obszarze gminy najlepiej zachowane są kościoły. Wymagają one jednak bieżących prac konserwatorskich i o charakterze zachowawczym”.

W omawianym dokumencie wymienia się obiekty zabytkowe o najwyższym znaczeniu dla gminy. Są to:

W sołectwie Połomia:

- Budynek starej szkoły przy ul. Centralnej 93, obiekt z 1878 r. wpisany do rejestru zabytków (A/295/10 19.02.2010),
- Dawna plebania przy ul. Centralnej 48, obiekt wpisany do rejestru zabytków (A/741/66 30.12.1966), obecnie A/741/2021 GL1W/00068700/2
- Zespół figuralny. Znajdujący się w sąsiedztwie cmentarza i starej plebani zespół figuralny składa się z krzyża "Męki Pańskiej" z 1853 r., figury świętego z 1876 r. oraz figury Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1878 r.,
- Kościół Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny wybudowany w latach 1949–1951. W ołtarzu głównym znajduje się obraz Nawiedzenia NMP, ufundowany w latach 1890–1892.

W sołectwie Mszana

- Kościół pod wezwaniem św. Jerzego, którego budowę rozpoczęto w 1896 r.,
- Kapliczka św. Jana, murowana z 1887 r.

W sołectwie Gogołowa

- Kapliczka Św. Jana Nepomucena, murowana z XIX w.

W dokumencie „Strategia Rozwoju Gminy Mszana na lata 2015 – 2025” odnotowano niedawno odkryte stanowiska archeologiczne: „Budowa autostrady wniosła nową wiedzę na temat osadnictwa i kultury materialnej gminy Mszana”. Stanowiska archeologiczne zostały odkryte podczas badań autostradowych w latach 2000- 2005. Na terenach przeznaczonych pod budowę autostrady wyznaczono 10 stanowisk archeologicznych (sześć w Mszanie i cztery w Połomi), celem przeprowadzenia badań archeologicznych. W czasie tych badań natrafiono na fragmenty ceramiki z XVI-XVII w. świadczące o śladach osadnictwa na terenie obu sołectw (od epoki kamienia do okresu nowożytnego).

III.II. STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY MSZANA

Realizacja polityki przestrzennej gminy realizuje się na podstawie ustaleń opracowanych w zmianie do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Mszana nr IV/39/2019 z dnia 6 lutego 2019 r. Zmiana studium dotyczy „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mszana” przyjętego Uchwałą XXXII/59/2013 Rady Gminy Mszana z dnia 30 września 2013 r.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię dla polityki przestrzennej gminy Mszana. Zgodnie z obowiązującą ustawą

o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym dokument studium uwarunkowań pozwala podmiotom na określenie zasad rozwoju przestrzennego w ich granicach administracyjnych. Ustalenia określne w studium stanowią wykładnię dla działań koordynacyjnych w zakresie zagospodarowania przestrzeni, w zakresie planów miejscowych sporządzanych dla terenów gminy. Zważywszy na przedmiot opracowania istotnym punktem omawianego studium są proponowane kierunki zmian w strukturze przestrzennej przedmiotowego obszaru oraz w przeznaczeniu terenów. Wyznaczone zostały obszary kontynuacji zabudowy, obszary rozwoju zabudowy, obszary chronione. Zgodnie z zaleceniem autorów opracowania w planach miejscowych uwzględniać należy lokalne i ponadlokalne uwarunkowania przyrodnicze oraz wartości środowiska kulturowego. Istniejące zagospodarowanie i zabudowa powinny podlegać przekształceniom celem podwyższenia poziomu życia, estetyki, itd.

Zasadniczymi kierunkami rozwoju w zakresie dziedzictwa kulturowego jest utrwalenie wielokulturowej tożsamości historycznej regionu z zachowaniem lokalnych odrębności oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako kluczowego elementu rozwoju gospodarczego i promocji. W przedmiotowym studium wymieniono kierunki polityki przestrzennej w zakresie ochrony zasobów i walorów środowiska kulturowego odnoszące się do gminy Mszana.

Studium określa następującą wizję rozwoju gminy: *„Mszana - gmina o ukształtowanych nowych powiązaniach komunikacyjnych, ze sprawnym systemem gospodarczym opartym na zasadzie zrównoważonego rozwoju oraz dogodnymi*

warunkami życia mieszkańców, wykorzystująca swe przygraniczne położenie oraz walory kulturowe i przyrodnicze”.

Uzupełnieniem aktualnych dokumentów strategicznych jest Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Mszana na lata 2017 – 2022. Za sprawą planowanych inwestycji obszary zdegradowane mają zostać poddane rewitalizacji, która przełoży się bezpośrednio na podwyższenie jakości życia i warunków zamieszkiwania na terenach objętych działaniami rewitalizacyjnymi.

W omawianym dokumencie zewidencjonowano (na podstawie przyjętej w maju 2018 r. przez Radę Gminy Mszana „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Mszana na lata 2018-2021”, autorstwa Pracowni „Abakus” z Chorzowa) substancję zabytkową gminy Mszana.

Sporządzono wykazy obiektów i założeń zabytkowych objętych ochroną konserwatorską w podziale na sołectwa. Dla każdego sołectwa: Mszany, Połomi i Gogołowej sporządzono odrębne wykazy, w podziale na obiekty wpisane do rejestru zabytków i na obiekty wpisane do ewidencji zabytków oraz wskazano obiekty do ochrony w ramach zapisu w planie zagospodarowania przestrzennego gminy, ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

W przytaczanym dokumencie „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Mszana” przedstawione są strefy ochrony konserwatorskiej:

1) strefa ochrony konserwatorskiej „A” - strefa rekonstrukcji historycznego układu urbanistycznego oraz ochrony obiektów zabytkowych. Przedmiotem ochrony w tej strefie jest historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny oraz ochrona obiektów zabytkowych tworzących lub uzupełniających ten układ. Strefa obejmuje założenie w sołectwie Połomia, które tworzą: – plebania z 1811 r. wpisana do rejestru zabytków województwa śląskiego pod nr 741/66, cmentarz założony z I poł. XIV w. – zespół 2 kolumn: Maryjny z 1878 r., św. Jana Nepomucena z 1876 r. oraz krzyża misyjnego z 1853 r. – zieleń wysoka ze starodrzewem w otoczeniu obiektów. W obrębie strefy znajdował się pierwotny kościół drewniany z 1447 r., który uległ spaleniowi w latach 70. XX w.

2) strefa ochrony konserwatorskiej „B” - strefa ochrony zachowanych obiektów i elementów zabytkowych. Przedmiotem ochrony są zachowane obiekty i założenia.

Strefa obejmuje: – budynek dawnej szkoły z 1878 r., – zieleń parkowa w sąsiedztwie szkoły, – historyczny układ skrzyżowania ulic: Centralnej i Szkolnej, – budynek mieszkalno-gospodarczy przy ul. Centralnej 95, – założenie w sołectwie Mszana, które tworzą: kościół parafialny z 1898 r. oraz cmentarz parafialny założony w I poł. XVI w.

3) strefa ochrony konserwatorskiej „OW” – strefa obserwacji archeologicznej. Przedmiotem ochrony w tej strefie są znane i potencjalne stanowiska archeologiczne.

W cytowanym dokumencie stwierdza się, że strefą należy objąć:

- znane stanowiska archeologiczne wraz z otuliną,
- centralne rejony wsi z zabytkową zabudową sakralną,
- rejony prowadzenia inwestycji związanych z ingerencją podziemną

VIII. RYS HISTORYCZNY ORAZ CHARAKTERYSTYKA GMINY MSZANA

Charakterystyka i położenie gminy

Ze względu na brak dużej struktury przemysłowej gmina Mszana ma charakter typowo wiejski, pełni funkcję rolniczo – mieszkaniową, w skład której wchodzi trzy sołectwa: Mszana, Połomia i Gogołowa. Gmina Mszana zajmuje powierzchnię 31,32 km², z czego ok. 65% stanowią użytki rolne. Lasy stanowią 14,48% ogólnej powierzchni gminy. Tereny zabudowane i zurbanizowane stanowią 16,98%. Pozostałe formy użytkowania stanowią mniej niż 4% powierzchni gminy. Wśród użytków rolnych grunty orne stanowią ok. 46,12% wszystkich gruntów użytkowanych rolniczo. Liczba mieszkańców gminy to ok. 7600 osób.

Gmina oddalona jest 50 km od Katowic oraz 12 km od granicy z Czechami. Graniczy z gminami: Godów, Marklowice, Świerklany oraz z dwoma miastami: Wodzisław Śląski i Jastrzębie Zdrój, z którymi jest bardzo dobrze skomunikowana. Gmina znajduje się we wschodniej części powiatu wodzisławskiego.

Gminę Mszana charakteryzują: nowoczesna infrastruktura, zrelatywizowane centra sołectw, zmodernizowane liczne obiekty użyteczności publicznej.

Ilustracja. 1 Lokalizacja gminy Mszana. Źródło: <https://mszana.ug.gov.pl/>

IV.1. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Ukształtowanie terenu, gleby

W geomorfologicznym podziale Polski obszar gminy Mszana jest położony w prowincji Wyżyny Śląsko – Małopolskiej w podprowincji Wyżyna Śląsko – Krakowska, w makroregionie Wyżyna Śląska, w mezoregionie Wyżyna Katowicka. Wyżyna Katowicka zajmuje centralną część Wyżyny Śląskiej. Od północy i północnego wschodu graniczy z Garbem Tarnogórskim, od południowego- wschodu z Pagórami Jaworznickimi, od południowego- zachodu z Płaskowyżem Rybnickim i od zachodu z Kotliną Raciborską. Obszar gminy leży w południowo-wschodniej części Płaskowyżu Rybnickiego, pomiędzy przylegającymi od zachodu i południa kotlinami: Raciborską i Ostrawską, od północy przylega do Wyżyny Katowickiej, od wschodu sąsiaduje z Równiną Pszczyńską oraz Doliną Górnej Wisły, będącymi częścią Kotliny Oświęcimskiej.

Ilustracja. 2 Makroregion Wyżyna Śląska

Teren gminy charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą, podłoże stanowią skały karbońskie z pokładami węgla kamiennego, na których położone są osady zawierające złoża soli, gipsu oraz siarki, przykryte na powierzchni glinami, żwirami i piaskami czwartorzędowymi. Do najczęściej występujących typów gleb należą: gleby gliniaste, gleby pyłowe oraz gleby ilaste. Na ich podłożu wykształciły się gleby: brunatne kwaśne, bielcowe, pseudobielcowe i brunatne wylugowane. Gleby brunatne stanowią grunty klasy III, zajmują ponad 22 % całości użytków rolnych. Główne kompleksy terenów rolnych zlokalizowane są w południowej części sołectwa Mszana, w sołectwie Połomia oraz w części południowo-wschodniej sołectwa Gogołowa.

Na obszarze występowania osadów lessowych dominuje typ rzeźby pagórkowej z głęboko wciętymi dolinkami o szerokich zboczach. Formy dolinne są rozmieszczone nierównomiernie, występują w obrębie pokryw lessowych. Często są to młode rozcięcia erozyjne, tworzące w rejonie Połomii bardzo rozgałęzione systemy. Pod wpływem skutków intensywnej eksploatacji górniczej naturalna rzeźba

terenu podlega silnym przekształceniom antropomorficznym o negatywnym charakterze (tworzenie hałd niszczących pierwotną rzeźbę terenu, lejów i zalewisk bezodpływowych) oraz tworzy bezpośrednie zagrożenie dla zabudowy.

Gmina położona jest na wysokości powyżej 200 m n.p.m. (od 219 m n.p.m. w dolinie rzeki Szotkówki, do 287 m n.p.m. na terenie sołectw Gogołowa i Połomia). Obszar gminy charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu, z licznymi pagórkami, głębokimi dolinkami o szerokich zboczach, o nachyleniu od 10% w Mszanie i Gogołowej, do 15% w Połomii, miejscowo do 25%¹.

Cechy krajobrazu

Na obszarze gminy Mszana w związku z prowadzoną eksploatacją węgla kamiennego powstawały i nadal powstają tzw. „szkody górnicze”. Obszar gminy znajduje się w zasięgu pogórnich osiadań terenu o charakterystycznych deformacjach. Zmiany w morfologii terenu skutkować mogą powstaniem zagrożeń. W szczególności na te oddziaływania narażone są budynki i infrastruktura techniczna.

Charakterystyczną cechą krajobrazu gminy są tereny zdegradowane, przemysłowe zlokalizowane wzdłuż południowej i południowo-wschodniej granicy gminy, które dzięki rekultywacji odzyskują przyrodniczy charakter. Główne elementy, które trwale wpisały się w krajobraz Gminy Mszana to²:

- Hałda kopalni „1 Maja” - składowisko odpadów pogórnich nieczynnej kopalni węgla kamiennego „1 Maja”, położone na obrzeżach Skrzyszowa i Mszany. Hałda usypywana była w latach 1960-2001.
- Hałda w Mszańskich Granicach - składowisko odpadów pogórnich pochodzących z jastrzębskich kopalń węgla kamiennego, położone na terenach likwidowanych Szybów Zachodnich należących do nieczynnej kopalni „Moszczenica”.
- Hałda kopalni „Jas-Mos” - czynne składowisko odpadów pogórnich pobliskiej kopalni węgla kamiennego „Jas-Mos”, położone na obrzeżach Jastrzębia-Zdroju i Mszany.
- Hałda w Gogołowej.

¹ Źródło: Strategii Rozwoju Gminy Mszana na lata 2015 -2025.

² Źródło: Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Mszana na lata 2017-2022.

Zasoby wodne

Teren gminy obejmuje dolinę rzeki Szotkówki i obszar jej dopływów prawobrzeżnych. Prawie cały rejon gminy znajduje się w zlewni Odry, jedynie niewielki obszar (około 1 km) to zlewnia Olzy.

Prawobrzeżnymi dopływami rzeki Szotkówki (ze źródłem w Świerklanach) są cieki wodne: Mszanka, Kolejówka, Kucharzówka, Kościelnik oraz liczne mniejsze potoki. Lewy brzeg Szotkówki zasilają: potok Gogołowski i Jastrzębianka oraz inne niewielkie potoki (bez nazwy).

W granicach gminy Mszana znajdują się źródła rzek: Kolejówki, Kościelnika, Kucharzówki oraz większość dopływów prawobrzeżnych Szotkówki. Potok Mszanka ma swoje źródło w Wodzisławiu, potok Gogołowski i Jastrzębianka mają źródła na obszarze miasta Jastrzębie- Zdrój.

Rzeki te płyną dolinami jarów, na zboczach których lokalizuje się zabudowa wsi. Sieć rzeczna ma długość ok. 48,5 km. Zbiorniki wodne (wyłącznie antropogeniczne) – głównie stawy rybne i niewielkie oczka wodne – zajmują około 1,1% obszaru gminy.

Infrastruktura drogowa, zabudowa gminy

Układ drogowy gminy stanowi sieć dróg wojewódzkich, powiatowych, gminnych oraz drogi wewnętrzne. Istotnym elementem struktury funkcjonalno-przestrzennej jest droga krajowa – autostrada A1 dzieląca obszar gminy na część południowo-wschodnią oraz północno-zachodnią. Przez gminę przebiega odcinek Świerklany – Gorzyczki

o długości 18,3 km. Na skrzyżowaniu z drogą wojewódzką nr 933, na terenie gminy zlokalizowany jest węzeł autostrady – „Mszana”.

Przez gminę biegną drogi wojewódzkie:

- droga wojewódzka nr 933 łącząca Chrzanów z Rzuchowem i dalej poprzez DW935 z Raciborzem. Między Pszczyną a Rzuchowem ma przebieg droga równoległa do DW935,
- droga wojewódzka nr. 930 o długości ok. 4 km łącząca drogę wojewódzką nr 932 w Świerklanach z drogą wojewódzką nr 933 w Mszanie, będąca łącznikiem w kierunku Jastrzębia- Zdroju, drogi nr 932 Żory – Wodzisław Śląski.

Drogi powiatowe:

- ulica Moszczeńska (DPS 5037) od węzła z DW 933 w kierunku Skrzyszowa (Piaski),
- ulica 1 Maja oraz ulica Turska (DPS 5021) od skrzyżowania z ulicą Moszczeńską w kierunku Czyżowic,
- ulica Skrzyszowska (DPS 5019) od skrzyżowania z DW 933 w kierunku Skrzyszowa,
- ulica Centralna oraz ulica Podgórna – relacji Marklowice – Jastrzębie- Zdrój (DPS 5042 oraz DPS 5018),
- ul. Wiejska oraz ul. Jastrzębska od skrzyżowania z DW 930 w kierunku Jastrzębia (DPS 5043).

W układzie elementów liniowych wyróżniają się: a) dolina rzeki Szotkówki, b) droga główna Nr DW 933 Racibórz – Chrzanów, c) droga Nr DW 930 w kierunku Świerklan, jak również jej przedłużenie – ul. Moszczeńska, d) ulica Centralna w Połomii łącząca gminę Mszana z gminą Marklowice.

Dogodne warunki klimatyczne oraz położenie w rejonie Bramy Morawskiej, stanowiącej naturalny korytarz, miały znaczenie w historii rozwoju osadnictwa w tym rejonie. W gminie Mszana dominuje zabudowa jednorodzinna zlokalizowana wzdłuż głównych dróg łączących gminę z sąsiednimi miejscowościami.

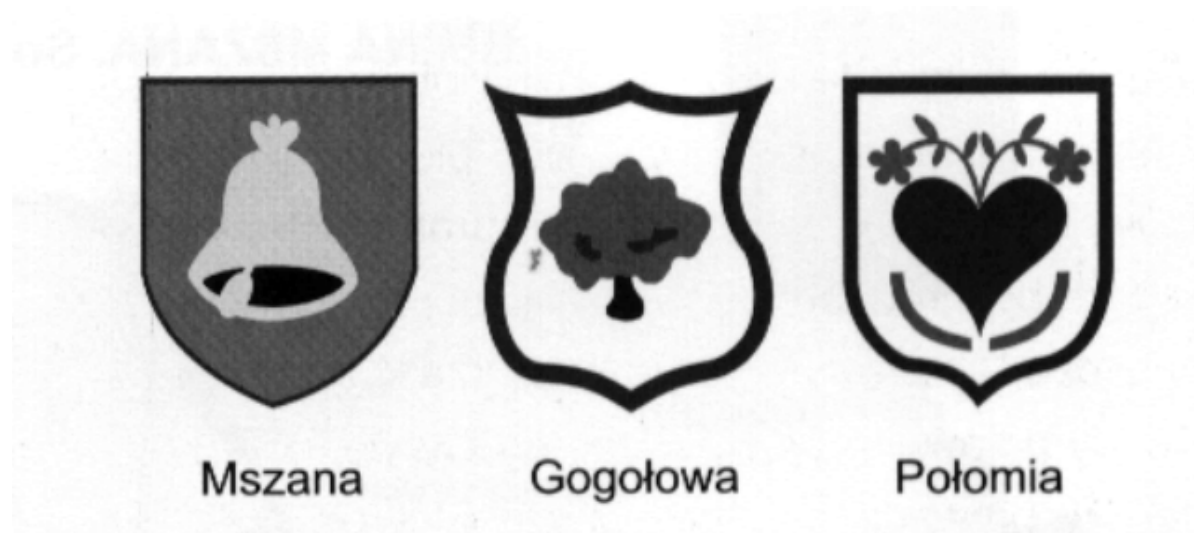
Klimat

Obszar gminy Mszana leży w strefie klimatu umiarkowanego, a nad jej obszar napływają masy powietrza z różnych kierunków — nie tylko z zachodu, wschodu i północy, ale także z południa, przez rozległe obniżenie między Sudetami i Karpatami, jakim jest Brama Morawska. Warunki klimatyczne regionu pozostają

więc w silnym związku z czynnikami cyrkulacyjnymi. Przez większą część roku (60% dni) pogoda na tym obszarze kształtuje się pod wpływem mas powietrza polarno-morskiego. Poprzez Bramę Morawską, napływają ciepłe i suche masy powietrza z południowej części Europy. Średnie miesięczne temperatury wahają się tutaj od -2°C w styczniu do 18°C w lipcu.

IV.II. HERB, FLAGA I HEJNAŁ GMINY MSZANA

Gmina Mszana posiada herb ustanowiony 11.09.2000 roku uchwałą Rady Gminy (nr XX/38/2000), będący połączeniem znaków pieczęci każdej z wsi tworzących jej obecną strukturę, opisanych w kronice Franza Henkego z 1864r.

Ilustracja. 3 Historyczne herby sołectw Gminy Mszana.

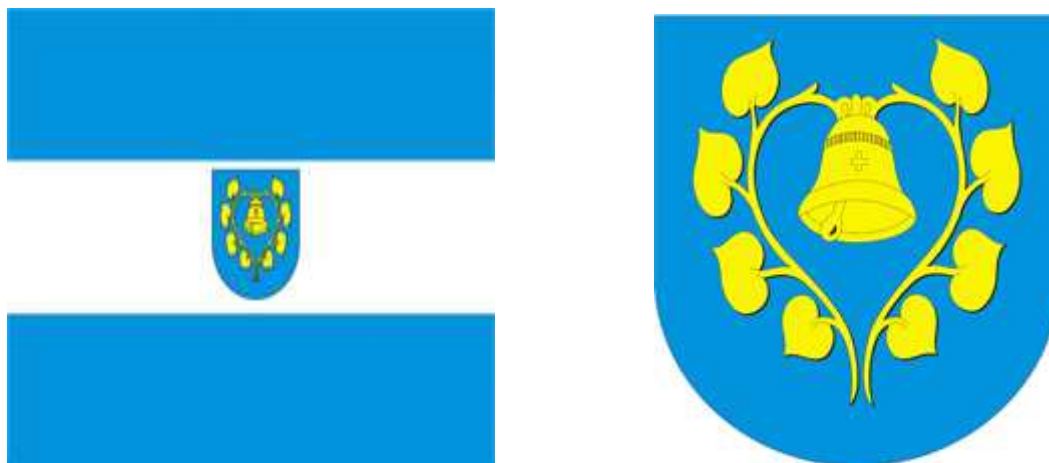
11 września 2000r. Rada Gminy w Mszańie podjęła Uchwałę nr XX/38/2000, w sprawie przyjęcia insygniów Gminy, tj. herbu i flagi. Herb Gminy Mszana powstał w wyniku połączenia trzech symboli umieszczonych w historycznych herbach sołeckich Mszańy, Połomii i Gogołowej:

Mszana - dzwon,

Połomia - serce,

Gogołowa - drzewo.

Flaga Gminy składa się z trzech poziomych pasów w kolorach: niebieskim i białym oraz zamieszczonego na wewnętrznym pasie herbu Gminy.

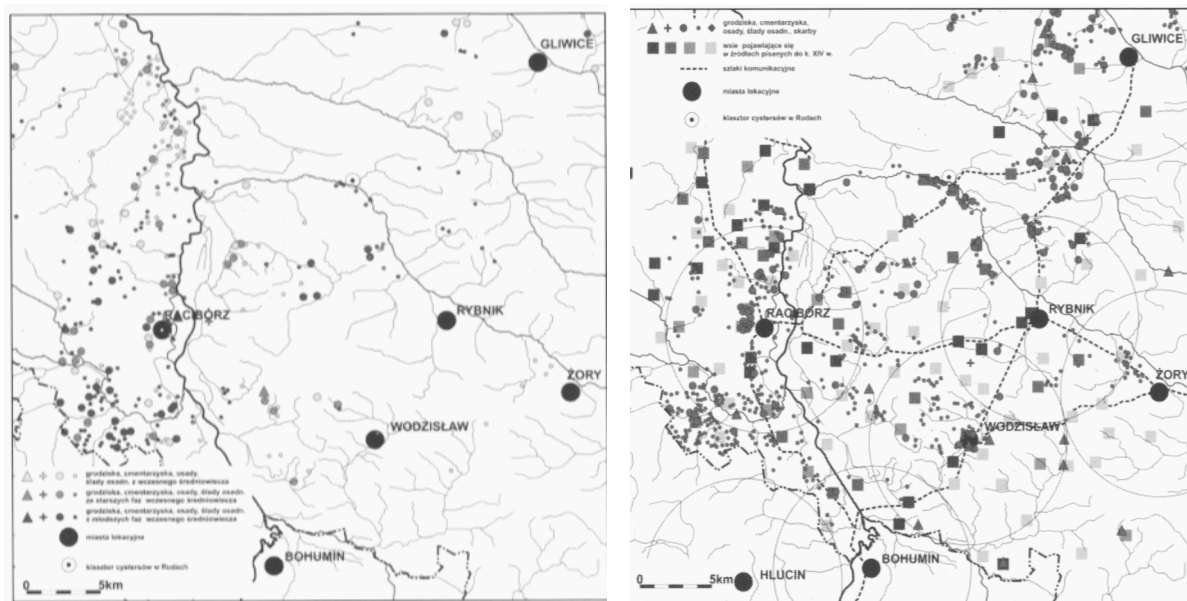

Ilustracja. 4 Flaga i herb gminy Mszana

W czerwcu 2021r. Rada Gminy Mszana podjęła uchwałę w sprawie ustanowienia hejnału gminy. Hejnał został opracowany na podstawie zrekonstruowanej XV- wiecznej antyfony, zamieszczonej na pergaminowej karcie wydobytej z okładki zabytkowej księgi parafialnej z Mszany. Melodia jest wygrywana m.in. jako kurant z zegara przed Urzędem Gminy.

IV.III. RYS HISTORYCZNY

Dogodne warunki klimatyczne oraz położenie w rejonie Bramy Morawskiej stanowiącej naturalny korytarz, miały znaczenie w historii rozwoju osadnictwa w tym rejonie. Rozwój osadnictwa na terenie gminy sięga swych początków w XIII w. Prawdopodobnie zaczął się przed udokumentowanymi wzmiankami historycznymi.

Ilustracja. 5 Osadnictwo średniowieczne i stanowiska archeologiczne w okolicach Wodzisławia Śląskiego.

Połomia

Pierwsze wzmianki o osadnictwie na obszarze gminy pochodzą z ok. 1283 roku. Dotyczą one Połomii, wsi położonej wśród lasów i bagien. Nazwa wsi wywodzi się od połamanych drzew leśnych. Źródła historyczne mówią o istnieniu drewnianego kościoła oraz 11 chałup z drewna, o dachach krytych słomą. W Połomii zlokalizowany był majątek dworski dający zatrudnienie okolicznym mieszkańcom. W 1575 r. wzniesiono drewniany kościół, który powiększono w 1841 r. W latach 1949-1951 powstał w tym miejscu nowy, murowany kościół.

Ilustracja. 6 Połomia, lata 1920 – 1930. Źródło: Fotopolska.

Mszana

Mszana wzmiankowana jest po raz pierwszy w 1305 r. Wieś założona została na prawie niemieckim. Celem jej założenia było zaludnianie obszarów zniszczonych w 1241 roku przez Tatarów. Kronika F. Henkego z 1864 r. wzmiankuje o dwu odrębnych wsiach gminnych – Mszanie Górnej i Mszanie Dolnej, istniejących w okresie od XVIII do połowy XIX w. Posiadały one odrębne pieczęcie. Pieczęć ówczesnej Mszany Dolnej z widokiem złotego dzwona na niebieskim tle jest obecnie godłem gminy Mszana.

Ilustracja. 7 Mszana. Fragment pierwotnej drewnianej zabudowy wsi.

Ilustracja. 8 Mszana. Pierwotny murowany budynek.

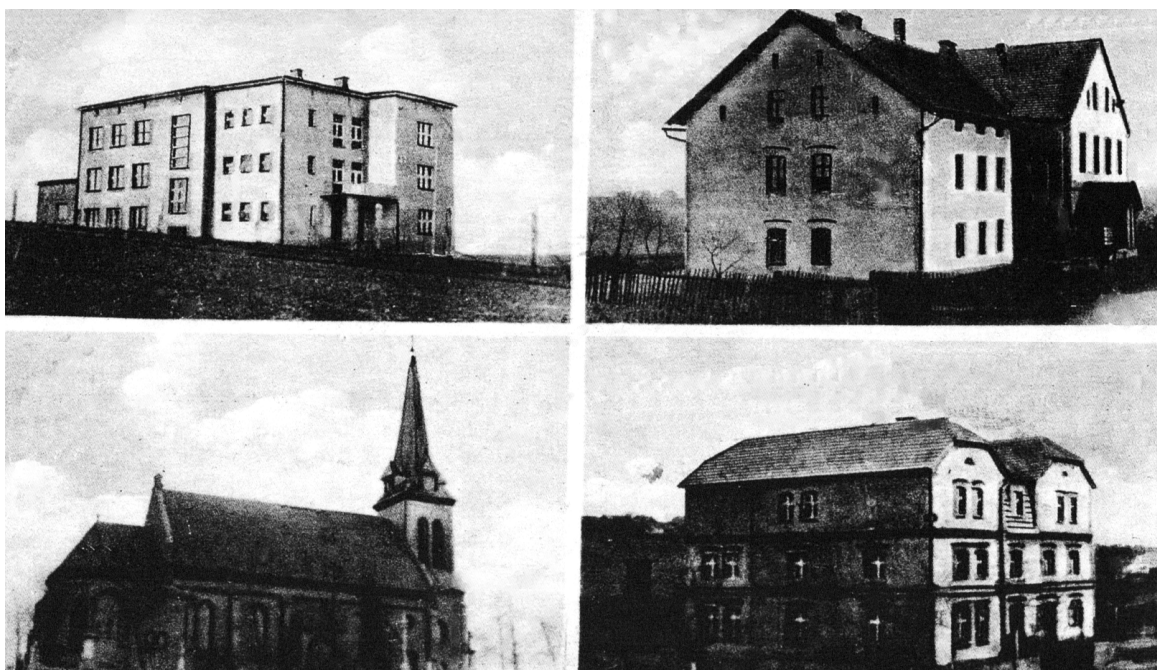
Źródła historyczne podają, że w drugiej połowie XIX w. Mszana była jedną z najlepiej rozwiniętych gospodarczo wsi ówczesnego powiatu rybnickiego, liczącą 757 mieszkańców. We wsi istniał drewniany kościół, zbudowany prawdopodobnie na początku XV w., rozebrany w 1896 r. Na jego miejscu wzniesiono kościół murowany w stylu neogotyckim.

Ilustracja. 9 Mszana. Kościół parafialny p.w. św. Jerzego, drewniany i murowany. Rok ok. 1900.

Ilustracja. 10 Panorama Mszany od strony północnego- wschodu. Lata 30. XX wieku.

Ilustracja. 11 Zabudowa Mszany. Rok ok. 1941.

Gogołowa

Datowanie wsi przyjmuje się na przełom XIII i XIV w. Lokowana na prawie niemieckim. Spisy nazwisk mieszkańców sporządzone w XVI w. wskazują,

iż pierwszymi osadnikami byli tu zapewne Niemcy. Spis mieszkańców z XVIII w. zawiera już wiele nazwisk polskich. Nazwiska niemieckie zostały spolszczone.

Ze źródeł historycznych wynika, że począwszy od XVI w. ludność Połomii porozumiewała się w języku polskim. Według źródeł w XVIII w. istniały we wsi dwa folwarki oraz młyn i karczma. Ziemia wodzisławska, a więc również Mszana, w okresie początkowym swego istnienia pozostawała we władaniu książąt opolsko-raciborskich. Najazd tatarski szczególnie dotkliwie zniszczył tereny tego księstwa. Na spustoszonych terenach rozpoczęła się intensywna akcja osadnicza pod auspicjami księcia Włodzisława oraz jego następcy Przemysława Raciborskiego. Historyczne dzieje Mszany są trudne do odtworzenia ze względu na ograniczony zasób źródeł historycznych. Pierwsze wzmianki o czynnym kościele pochodzą z 1447 roku, kiedy to pobrano pięć groszy świętopietrza. Historycznie obszar obecnej gminy Mszana należał do: księstwa raciborskiego (do ok. 1474 r.), Wolnego Państwa Stanowego Wodzisław Śląski (lata ok. 1474-1809), powiatu rybnickiego (1818-1954), powiatu wodzisławskiego (1954-1974). Po zniesieniu gromad i osiedli oraz reaktywacji gmin, z dniem 1 stycznia 1973 r. powiat wodzisławski podzielono na 4 miasta i 6 gmin, wydzielając gminę Mszana – terytorialny odpowiednik gromady Połomia. (do 1954 r. - gmina Połomia, do 1973 - gromada Połomia). W latach 1975–1998 gmina administracyjnie należała do województwa katowickiego. Obecnie gmina wiejska Mszana należy administracyjnie do województwa śląskiego i powiatu wodzisławskiego.

IV.IV. SOŁECTWA – HISTORYCZNE STRUKTURY PRZESTRZENNE GMINY MSZANA

W obecnych granicach administracyjnych gminy Mszana usytuowane są trzy historyczne struktury przestrzenne. Zabudowa wsi Mszana, Połomia i Gogołowa skupiała się przy traktach komunikacyjnych wzdłuż dolin potoków. Zabudowę stanowiły obiekty gospodarstw chłopskich, siedlaków i pólśiedlaków. W Mszanie, Połomii i Gogołowej, na obszarach oddalonych od zabudowań wsi, zlokalizowane były folwarki.

Mszana – sołectwo o luźnym typie zabudowy, stanowi układ zwarty, wielopasmowy, czytelny, rozwijający się na osi wschód – zachód. Wieś położona równolegle do obecnej drogi Jastrzębie- Zdrój – Wodzisław będącej fragmentem drogi wojewódzkiej numer 933. Zlokalizowana jest po obu stronach rzeki Mszanki, w dolinie pomiędzy wzgórzami i mokradłami. Obecny układ przestrzenny Mszany tworzą trzy osady: Uchytów, Mszańskie Granice i Biadaczów. Brak istotnych progów rozwojowych od strony północnej sołectwa jest negatywnym rezultatem nieuporządkowanego rozwoju zabudowy w tym kierunku, co może doprowadzić do zaburzenia zwartego, harmonijnego, wkomponowanego w krajobraz kształtu wsi. Ponadto rysuje się silna tendencja do rozwoju w kierunku północnym i wschodnim Mszany, wzdłuż trasy prowadzącej do Wodzisławia Śląskiego oraz Jastrzębia- Zdrój. Powoduje to stopniowe zlewianie się zabudowy gminy z terenami wspomnianych miast. Zabudowa koncentruje się głównie wzdłuż osi ulic: Mickiewicza (która pierwotnie była główną ulicą wsi), ul. 1 Maja. oraz ul. Wodzisławskiej.

Wybudowanie drogi krajowej – autostrady A-1 wraz z węzłem komunikacyjnym, zlokalizowanym między Mszaną a Połomią zweryfikowało istniejący układ przestrzenny gminy Mszana.

Do znacznych deformacji i przekształceń rzeźby terenu przyczynia się eksploatacja górnicza, prowadzona przez okoliczne kopalnie węgla kamiennego. Wyrażone są w formie hałd, nasypów, lejów depresyjnych i zalewisk. Zabudowa nadszybi kopalnianych stanowi również negatywne dominanty przestrzenne. Najstarszym elementem osadniczym, rozwijającym się na zasadzie wsi – ulicówki, jest część usytuowana na południowym brzegu Mszanki, której osią komunikacyjną jest obecna ulica Mickiewicza, a kompozycyjną i historyczną dominantą pionową - kościół parafialny pw. św. Jerzego. Pierwotny, drewniany kościół powstał w 1447 r. Murowany wzniesiono w latach: 1896-1898. Odbudowany po zniszczeniach wojennych w latach 1946-1948.

Ilustracja. 12 Mszana. Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jerzego, wraz z wyremontowanym krzyżem kapliczkowym. Rok 2022.

Istotnego znaczenia jako dominanta nabiera również nowy budynek Urzędu Gminy, usytuowany przy ul. 1 Maja w Mszanie.

Ilustracja. 13 Mszana. Widok z ulicy 1 Maja. Rok 2022.

Gogołowa – sołectwo o luźnym typie zabudowy. Stanowi układ zwarty, w części układ wielodrożny, regularny i czytelny. Wieś zlokalizowana jest wzdłuż osi wschód – zachód, którą wyznacza ulica Wiejska, łącząca drogi północ – południe (Jastrzębie Zdrój – Świerklany i Jastrzębie- Zdrój – Żory). Podstawowy element układu (w typie ulicówki) zlokalizowany jest wzdłuż drogi łączącej Szeroką z Połomią. Jest to układ rozbudowany o szeregu niewielkich przysiółków – kolonii usytuowanych po północnej i południowej stronie centralnej części sołectwa, powiązanych z nią siecią prostopadłych dróg - ulic dojazdowych. Rysuje się tendencja do rozwoju liniowego wzdłuż drogi oraz scalenia zabudowy z Połomią, Szeroką i Świerklanami. Od północnego – wschodu i południa hałdy kopalniane uniemożliwiają rozwój wsi.

Układ pozbawiony jest dominant funkcjonalnych i kompozycyjnych. Na południowo – wschodnim skraju wsi (na wzgórzu) zachowane są relikty założenia folwarku (z całkowicie przekształconymi zabudowaniami pochodzącymi z II połowy XIX w. oraz fragmentami kompozycji zieleni wysokiej w typie parku).

Ilustracja. 14 Gogołowa, widok na ul. Leśną. Rok 2022.

Ilustracja. 15 Gogołowa. Widok na gospodarstwo z ul. Leśnej. Rok 2022.

Połomia – sołectwo w zwartym układzie zabudowy, w części układ wielodrożny, nieregularny, czytelny. Wieś położona w układzie południowy - wschód, północny - zachód, wzdłuż potoku, w kierunku na Wodzisław Śląski oraz prostopadle na kierunku północ – południe, wzdłuż rzeki Szotkówki. Budynki zlokalizowane są na terenie pagórkowatym, dzielonym dolinkami. Brak istotnych progów rozwojowych w kierunkach północnym i południowym stwarza możliwość nieuporządkowanego rozwoju zabudowy. Ponadto rysuje się tendencja liniowego rozwoju wzdłuż dróg lokalnych, co prowadzi do stopniowego zlewania się zabudowy Połomii z Mszaną i Gogołową. Od południa - przy granicy z Jastrzębiem- Zdrój zlokalizowane są hałdy kopalniane. Historyczną osią układu jest przebieg ulic: Centralnej – Szymanowskiego. Historyczną i kompozycyjną dominantą układu jest zespół kościoła parafialnego usytuowany na przecięciu ulic: Centralnej – Dworskiej – Szymanowskiego, rozmieszczony po obu stronach ulicy Dworskiej. Po stronie wschodniej zlokalizowana jest stara plebania i cmentarz parafialny, pomiędzy którymi znajdował się pierwotny kościół drewniany, pochodzący z 1447 r. (wielokrotnie rozbudowywany, w latach 1969-1979), z zespołem starodrzewia. Po przeciwległej stronie

zlokalizowany jest nowy kościół pw. Nawiedzenia NMP. Budowę jego ukończono w 1951 r., stanowi kompozycyjną dominantę przestrzenną wsi. W obniżeniu terenu, po przeciwległej stronie ulicy – usytuowany jest budynek pierwotnej szkoły.

Ilustracja. 16 Połomia. Widok na kościół parafii pw. Nawiedzenia NMP i dawny dom parafialny. Rok 2022.

Ilustracja. 17 Połomia. Widok na dawny dom parafialny i zespół figuralny przy ul. Centralnej 48. Rok 2022.

Ilustracja. 18 Połomia. Widok na kościół parafii pw. Nawiedzenia NMP. Rok 2022.

IV.V. SPECYFIKA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY MSZANA

Specyfiką krajobrazu kulturowego gminy jest harmonijne wpisanie się zasobów kulturowych w atrakcyjny krajobraz przyrodniczy. Na terenie Mszany występują dwa typy krajobrazu kulturowego:

1. krajobraz kulturowy harmonijny (ładu przestrzennego),
2. krajobraz kulturowy zdegenerowany (konfliktów przestrzennych) oraz liczne formy pośrednie pomiędzy odmianą harmonijną i zdegenerowaną.

Elementami składającymi się na krajobraz kulturowy są obszary o zróżnicowanej strukturze zagospodarowania:

1. tereny leśne.
2. tereny uprawowe (pola i łąki).
3. tereny wód stałych i płynących.
4. tereny zurbanizowane (osiedleńcze i przemysłowe).

Pierwsze trzy elementy są głównymi składowymi krajobrazów przyrodniczych. Tereny zurbanizowane są głównym elementem krajobrazów zagospodarowanych.

W Mszanie występują zróżnicowane typy krajobrazu kulturowego. Sporządzona dokumentacja fotograficzna ilustruje fragmentarycznie zasoby kulturowe obszaru gminy. W autorskiej ocenie wartości krajobrazu, tereny Mszany określa się jako jedno z najbardziej atrakcyjnych krajobrazowo w subregionie. W występujących tu licznie różnych typach pejzażu walory przyrodnicze obejmują głównie dolinę potoku Kolejówka oraz północną część doliny Szotkówki. Dużą rolę odgrywa tu bardzo malownicze ukształtowanie terenów. Do najciekawszych krajobrazów zagospodarowanych należą ekspozycje kościołów w Mszanie i Połomii. Oba obiekty zlokalizowane na lokalnych wyniesieniach terenu posiadają czytelne sylwety górujące nad otaczającymi je zespołami zabudowy mieszkaniowej.

Należy tu pamiętać o zagrożeniach dla wartości kulturowych obszaru gminy. Są nimi głównie:

1. brak świadomości użytkowników, pomimo rozeznania zasobów dziedzictwa kulturowego przez gminę,
2. brak wystarczającego mecenatu instytucjonalnego lub prywatnego,

3. rozwój urbanizacji nie uwzględniający ograniczeń, jakie wynikają z konieczności poszanowania dóbr kultury.

Nadal więc konieczne jest prowadzenie działań uświadamiających mieszkańcom gminy, jakie walory kulturowe i zabytkowe występują na jej terenie oraz jakie zasady obowiązują w postępowaniu z obiektami zabytkowymi.

Nie opracowano dla obszaru gminy studium historycznego, które byłoby elementem budowania świadomości mieszkańców w zakresie dziedzictwa kulturowego. Aktualizacji wymaga stan badań nad zasobami kulturowymi gminy

Wiele budynków, niektóre o walorach zabytkowych i historycznych uległo zniszczeniu, ze względu na wystąpienia znacznych deformacji terenu, wywołanych prowadzoną eksploatacją górniczą. Zabudowa mieszkaniowa Mszczańskich Granic stopniowo uległa rozbiórce z w/w powodów. Wiele budynków w gminie zostało przekształconych w wyniku braku świadomości właścicieli w zakresie ich wartości kulturowych. Obiekty poprzez modernizację tracą swą wartość zabytkową i historyczną.

Największe zagrożenie dla zasobów kulturowych obszaru gminy spowodowała budowa i eksploatacja autostrady północ-południe (A1). Jej przebieg rozcina istniejący układ osadniczy Połomii i Mszany. Na trasie autostrady znajdują się grupy zabytkowej zabudowy mieszkaniowej (ul. Centralna w Połomii: ul. 1 Maja i ul. Mickiewicza w Mszanie). W strefie uciążliwości autostrady znajdują się kościół i cmentarz w Mszanie oraz liczna zabudowa mieszkaniowa Mszany i Połomi.

Jezdnie autostrady prowadzone pod i nad wiaduktami w ciągu ulic: Szybowej Szkolnej, Centralnej, Wodzisławskiej, 1 Maja i Mickiewicza to nowe obiekty bardzo silnie rysujące się w krajobrazie. Przytłaczają one dotychczasowe dominanty przestrzenne (np. kościół w Mszanie).

V. ZABUDOWA ZABYTKOWA GMINY MSZANA

V.I. HISTORYCZNE UKŁADY KOMPOZYCYJNE

Do najcenniejszych elementów zachowanej historycznej struktury przestrzennej gminy zalicza się:

MSZANA

- zespół neogotyckiego kościoła parafialnego p.w. św. Jerzego wraz z cmentarzem parafialnym pochodzącym z połowy XVI w. oraz z otoczeniem kościoła.

POŁOMIA

- zespół kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny wraz z otoczeniem.
- klasycystyczny budynek dawnej plebanii pochodzący z 1811 roku wraz z otoczeniem oraz cmentarzem z I poł. XIV wieku.
- zespół małej architektury wraz z otoczeniem.
- rzeźba św. Jana Nepomucena pochodząca z 1876 roku.
- rzeźba Najświętszej Marii Panny pochodząca z 1876 roku.
- krzyż misyjny pochodzący z 1853 roku.
- obiekt dawnej szkoły wraz z otoczeniem i parkiem pochodzący z II poł. XIX w.
- najstarszy zachowany obiekt – kapliczka w Połomii – pochodząca z ok. 1870 r.

GOGOŁOWA:

- zespół zabudowy folwarcznej wraz z otoczeniem pochodzący z lat 1880-1900, zlokalizowany przy ul. Wiejskiej 19.

V.II. HISTORYCZNE DOMINANTY URBANISTYCZNE

MSZANA – zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jerzego.

POŁOMIA – zespół kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP.

Wskazane obiekty oraz zespoły powinny stanowić bezwzględną dominantę przestrzenną oraz wysokościową w przedmiotowym terenie.

V.III. OBIEKTY ZABYTKOWE NA TERENIE GMINY MSZANA UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

Wykaz obiektów zabytkowych gminy Mszana zamieszczony został w załączniku nr 1 do zarządzenia Wójta Gminy Mszana Nr AEI.0050/182/2017 z dnia

28.11.2017 r., w sprawie przyjęcia GEZ. Na terenie sołectwa Gogołowa wyszczególniono 5 obiektów zabytkowych, na terenie sołectwa Połomia – 27, na terenie sołectwa Mszana – 19 obiektów.

Sołectwo Gogołowa:

1. Budynek przy ul. Leśnej – dawna leśniczówka, lata 1900 – 1920,
2. Zabudowa dawnego folwarku przy ul. Wiejskiej, lata 1880 – 1990,
3. Kaplica św. Jana Nepomucena przy ul. Wiejskiej, lata 1890 – 1910,
4. Krzyż Kapliczkowy – ulica Wiejska/Leśna z 1905 rok,
5. Krzyż Kapliczkowy – ulica Wiejska/Morcinka z 1884 rok.

Sołectwo Połomia:

1. Budynek dawnej plebani – ulica Centralna 48, 1811 rok, wpisany do rejestru zabytków „A” województwa śląskiego nr 741/66 z dnia 30.12.1966 roku. Najcenniejszy obiekt w gminie,
2. Teren cmentarza przy ul. Szkolnej z połowy XIX w.,
3. Krzyż kapliczkowy cmentarny, ulica Centralna/Szkolna, 1871 rok,
4. Kolumna Maryjna z 1878 r. – ulica Centralna/Szkolna,
5. Kolumna z figurą św. Jana Nepomucena z 1876 roku – ulica Centralna/Szkolna,
6. Krzyż misyjny kapliczkowy z 1853 roku – ulica Centralna/Szkolna,
7. . Budynek dawnej szkoły z 1878 roku – ulica Centralna 93 wpisany do rejestru zabytków „A” województwa śląskiego nr 295/2010 z dnia 19.02.2010 roku,
8. Budynek mieszkalno-gospodarczy ulica Centralna 95, lata 1890 – 1910,
9. Kościół Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny – ulica Szkolna/Centralna, lata 1947 – 1951,
10. Kapliczka architektoniczna typu domkowego z figurą Św. Jana Nepomucena przy ul. ks. Pisculi 1/ Szkolnej z 1870 roku,
11. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Szybowej 4 - z 1913 roku,
12. Krzyż kapliczkowy przydrożny z figurą Matki Boskiej przy ul. Szkolnej 15a - z 1871 roku,
13. Krzyż kapliczkowy przydrożny z figurą Matki Boskiej przy ul. Szkolnej 48 z 1876 roku,
14. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ulicy Szkolnej 41 z 1950 roku,
15. Krzyż kapliczkowy przydrożny z figurą Matki Boskiej – ulica Centralna 1, lata 1890 – 1910,
16. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Centralnej 31 z 1885 roku,
17. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Centralnej 200 z 1885 roku,
18. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Centralnej 260 z 1885 roku,
19. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Wolności 72 z 1887 roku,
20. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Folwark 50 z 1904 roku,
21. Kapliczka domkowa przy ul. Przyległej z poł. XX wieku,

22. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Przyległej, lata 1950 – 1960,
23. Krzyż kapliczkowy przy ul. Centralnej z 1876 roku,
24. Budynek mieszkalno – usługowy przy ul. Centralnej 72, lata 1900 – 1910,
25. Budynek mieszkalny przy ul. Centralnej 83, lata 1890 – 1900,
26. Kościół p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny przy ul. Centralnej 50 / Szkolnej wzniesiony w latach 1947-1951,
27. Stanowisko archeologiczne, Obszar AZP: 104-43/3/3, Wczesne średniowiecze, okres nowożytny.

Sołectwo Mszana:

1. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Kopernika 49-51 z 1898 roku,
2. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. 1 Maja 152 z 1894 roku,
3. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. 1 Maja/Akacjowej – z 1908 roku,
4. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. 1 Maja 46-48 z 1908 roku,
5. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Mickiewicza 51 z 1992 roku,
6. Krzyż cmentarny przy ul. Mickiewicza 88 z 1902 roku,
7. Krzyż kapliczkowy przy ulicy Mickiewicza 88, lata 1892/1884,
8. Krzyż kapliczkowy cmentarny przy ul. Mickiewicza 88 z 1892 roku,
9. Krzyż kamienny przy kościele – Mickiewicza 88 z 1809 roku,
10. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Mickiewicza 103/Spacerowa z 1909 roku,
11. Kaplica przy ul. Mickiewicza 107 z 1887 roku,
12. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Mickiewicza 137 z 1909 roku,
13. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Mickiewicza 141 z 1920 roku,
14. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Mickiewicza 187c z 1883 roku,
15. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Moszczyńskiej/Wodzisławskiej z 1887 roku,
16. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Moszczeńskiej 15 z 1916 roku,
17. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Skrzyszowskiej/Konopnickiej 101 z 1912 roku,
18. Krzyż kapliczkowy przydrożny przy ul. Wodzisławskiej 60, lata 1890 – 1910.
19. Kościół p. w. św. Jerzego przy ul. Mickiewicza 88 z 1898 roku, odbudowany po 1945 roku.

VI. Analiza SWOT

Głównym celem analizy SWOT w obszarze dziedzictwa kulturowego i substancji zabytkowej gminy Mszana jest identyfikacja mocnych i słabych stron gminy, szans i zagrożeń wynikających z otoczenia – środowiska zewnętrznego. Analiza SWOT jest podstawą do wyznaczania celów priorytetowych, strategicznych i operacyjnych w przedmiotowym temacie oraz do określania działań zmierzających do osiągnięcia tych celów, do określania harmonogramu działań oraz zasad zarządzania strategią.

Mocne strony

- duża ilość krzyży przydrożnych, przy silnie rozwiniętym kulcie religijnym,
- dobry stan najcenniejszych obiektów zabytkowych gminy – starej plebanii i starej szkoły,
- dobry stan kubaturowych zabytków sakralnych,
- aktualne plany zagospodarowania przestrzennego gminy,
- dobre połączenia komunikacyjne,
- atrakcyjny turystycznie krajobraz.

Słabe strony

- słaba świadomość społeczna odnośnie postępowania z obiektami zabytkowymi,
- słaba reklama gminy i brak informacji o zabytkach w gminie – brak tras, rowerowych łączących najciekawsze tereny kulturowe i krajobrazowe,
- brak zaplecza turystycznego,
- brak rewaloryzacji najcenniejszych układów urbanistycznych podnoszących atrakcyjność turystyczną gminy.

Szanse

- pozyskiwanie funduszy zewnętrznych na konserwację zabytków i rewaloryzację obszarów centralnych gminy,
- podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców,
- poprawa stanu zachowania zabytków w gminie,
- promocja gminy i rozwój szlaków turystycznych w gminie.

Zagrożenia

- brak środków na realizację planów dotyczących konserwacji zabytków, rewaloryzacji centrów sołectw i promocji gminy,
- postępujące w gminie samowole powodujące niszczenie zabytków przez niewłaściwe remonty i konserwacje obiektów zabytkowych,
- brak konserwacji i remontów obiektów zabytkowych,

- brak pozytywnego nastawienia mieszkańców do traktowania dziedzictwa kulturowego gminy, jako najważniejszego dobra społecznego.

VII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINY MSZANA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTKÓW NA LATA 2022-2025 – STRATEGIA GMINY

Zrealizowane zostało przez gminę priorytetowe zadanie określone w Programie Opieki Nad Zabytkami dla Gminy Mszana na lata 2018 – 2021, a mianowicie przeprowadzenie konserwacji najcenniejszego zespołu figuralnego gminy zlokalizowanego przy ul. Centralnej 48, w obszarze starej plebanii. Zespół obejmuje krzyż „Męki Pańskiej” z 1853 r, figurę świętego Jana Nepomucena z 1876 r. oraz figurę Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1878 r.

VII.I. ZALECENIA

- Należy wystąpić z wnioskiem do Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów zabytkowych z terenu gminy;
 - w celu przyspieszenia realizacji proponowanych wpisów do rejestru zabytków, należy:
 - a. wykonać karty ewidencyjne zabytku ruchomego,
 - b. przygotować dokumenty potwierdzające stan prawny zespołu (wypis z ksiąg wieczystych ze wskazaniem właścicieli i nr działek).
- przystąpić do zorganizowania środków na ten cel – środki własne gminy, środki zewnętrzne pozyskane od Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, z Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, inne - z bieżących programów na finansowanie dziedzictwa kulturowego Gminy,
 - W celu pozyskania środków zewnętrznych należy opracować program prac konserwatorskich przez uprawnionego konserwatora dzieł sztuki, wystąpić z wnioskiem o pozwolenie konserwatorskie na prace, opracować kosztorys planowanych prac, złożyć wnioski o dofinansowanie,
- Należy zabezpieczyć na ten cel środki w budżecie Gminy.

VII.II. KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

- Stała poprawa stanu technicznego zabytków na terenie gminy Mszana i rewaloryzacja krajobrazu kulturowego gminy,
- Stała poprawa stanu świadomości mieszkańców gminy Mszana w zakresie wiedzy o zabytkach i postępowania z obiektami zabytkowymi.

VII.III. ZADANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Uporządkować stan istniejącej wiedzy na temat zasobów kulturowych Gminy:
 - Opracowaną gminną ewidencję zabytków należy przyjąć zarządzeniem Wójta Gminy Mszana,
 - sukcesywnie wykonywać dokumentacje najcenniejszych obiektów zabytkowych w gminie Mszana i wystąpić o wpisy do rejestru zabytków, m.in. takich obiektów, jak: kościół św. Jerzego, kościół Nawiedzenia NMP, kapliczka przy ul. Mickiewicza 107 w Mszanie, kapliczka przy ul. ks. Pisculi 1 w Połomii oraz krzyży kamiennych pochodzących z przełomu XIX i XX w., występujących na terenie gminy.
2. Zwiększać świadomość mieszkańców gminy w zakresie wiedzy o zabytkach, o sposobie postępowania z zabytkami i ich konserwacji:
 - należy uświadamiać mieszkańcom gminy, że malowanie krzyży, figur i małej architektury bez specjalistycznych zabiegów konserwatorskich prowadzi do dalszej destrukcji obiektów i powiększania kosztów ich prawidłowej konserwacji. Należy przeprowadzić pokazy prawidłowej konserwacji rzeźb i uświadomić o skutkach nieprawidłowo przeprowadzonych prac,
 - należy uświadomić mieszkańców w zakresie zasad przeprowadzania remontów w budynkach zabytkowych.

W gminie Mszana stwierdzono prowadzenie remontów i rozbudów obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków, oraz remontów małej architektury, w tym krzyży - bez stosownych uzgodnień ze Starostwem Powiatowym w Wodzisławiu Śląskim oraz ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Skutkuje to stałym niszczeniem substancji zabytkowej w gminie.

3. Należy zwiększyć wysiłki w egzekwowaniu zapisów planów zagospodarowania przestrzennego Gminy i obowiązujących zasad prawnych.
 - należy likwidować samowole oraz pseudokonserwacje zabytków. W tym celu należy współpracować z Powiatowym Inspektorem Nadzoru Budowlanego w Wodzisławiu Śląskim, ze Starostwem Powiatowym w Wodzisławiu Śląskim i Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - Należy w planach zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniać zasady ochrony zabytków.
4. Należy dążyć do zwiększenia atrakcyjności turystycznej gminy przez rewaloryzację najcenniejszych obiektów i zespołów zabytkowych. Zalicza się do nich:
 - Układ urbanistyczny Połomii obejmujący:
 - zespół kościoła parafialnego p. w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny wraz z otoczeniem,
 - Zespół kościoła p.w. św. Jerzego w Mszanie wraz z cmentarzem i kompozycją zieleni.
 - Krzyże kamienne z przełomu XIX i XX wieku.

Należy zadbać o zespoły poprzez: zamontowanie odpowiedniego oświetlenia, dbałość o stan nawierzchni wokół zabytków, konserwację obiektów będących w złym stanie technicznym, umieszczenie tablic informujących o zabytkach oraz zapewnienie zaplecza gastronomicznego oraz miejsc na odpoczynek (ławeczki, pielęgnacja zieleni).

VII.IV. ROZLICZENIE Z REALIZACJI INNYCH ZADAŃ W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY ZABYTKÓW PRZEZ GMINĘ

Co dwa lata Wójt Gminy powinien składać sprawozdanie Radzie Gminy z realizacji wykonanych zadań przez Gminę. Wskazane jest, żeby sprawozdanie zostało przedłożone do wiadomości Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach.

W sprawozdaniu należy wskazać:

- ilość dokumentacji konserwatorskich i realizacji konserwacji małej architektury w gminie Mszana,

- ilość środków pozyskanych oraz ilość środków gminnych przeznaczonych na konserwację i rewaloryzację zabytków gminy Mszana,
- ilość odczytów, konkursów oraz szkoleń w zakresie wiedzy o zabytkach i sposobów postępowania z zabytkami,
- ilość nowych szlaków rowerowych, tablic informacyjnych, filmów wideo i publikacji o gminie Mszana,
- ilość zgłoszonych samowoli do PINBU w Wodzisławiu Śląskim z terenu gminy Mszana.

VIII. SPISY

VIII.I. SPIS ILUSTRACJI

Ilustracja. 1 Lokalizacja gminy Mszana. Źródło: https://mszana.ug.gov.pl/	21
Ilustracja. 2 Makroregion Wyżyna Śląska	22
Ilustracja. 3 Historyczne herby sołectw Gminy Mszana.	26
Ilustracja. 4 Flaga i herb gminy Mszana	27
Ilustracja. 5 Osadnictwo średniowieczne i stanowiska archeologiczne w okolicach Wodzisławia Śląskiego.	1
Ilustracja. 6 Połomia, lata 1920 – 1930. Źródło: Fotopolska.	28
Ilustracja. 7 Mszana. Fragment pierwotnej drewnianej zabudowy wsi.	29
Ilustracja. 8 Mszana. Pierwotny murowany budynek.	30
Ilustracja. 9 Mszana. Kościół parafialny p.w. św. Jerzego, drewniany i murowany. Rok ok. 1900.	31
Ilustracja. 10 Panorama Mszany od strony północnego- wschodu. Lata 30. XX wieku.	32
Ilustracja. 11 Zabudowa Mszany. Rok ok. 1941.	32
Ilustracja. 12 Mszana. Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jerzego, wraz z wyremontowanym krzyżem kapliczkowym. Rok 2022.	35
Ilustracja. 13 Mszana. Widok z ulicy 1 Maja. Rok 2022.	35
Ilustracja. 14 Gogołowa, widok na ul. Leśną. Rok 2022.	36
Ilustracja. 15 Gogołowa. Widok na gospodarstwo z ul. Leśnej. Rok 2022.	37
Ilustracja. 16 Połomia. Widok na kościół parafii pw. Nawiedzenia NMP i dawny dom parafialny. Rok 2022.	38
Ilustracja. 17 Połomia. Widok na dawny dom parafialny i zespół figuralny przy ul. Centralnej 48. Rok 2022.	39
Ilustracja. 18 Połomia. Widok na kościół parafii pw. Nawiedzenia NMP. Rok 2022.	39